

УДК 94:355.48(=351.12-057.66:450-44=11):321.61:929.73
1]:327.82]"07/08"(09)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.03.831>

ВІЙНА АВАРІВ З КАРЛОМ ВЕЛИКИМ 788—803 рр. ТА АСИМІЛЯЦІЯ КОЧОВИКІВ У СТРУКТУРІ ІМПЕРІЇ КАРОЛІНГІВ

Володимир ЛАГОДИЧ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-4408>

PhD, асистент кафедри історії середніх віків

та візантиністики, історичний факультет

Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна,

e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com

Volodymyr LAHODYCH

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-4408>

PhD, Assistant of the Department of Medieval

and Byzantine History, Faculty of History,

Ivan Franko National University of Lviv,

1, University Str., 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com

THE WAR OF THE AVARS AGAINST
CHARLEMAGNE, 788—803: THE ASSIMILATION
OF NOMADS INTO THE STRUCTURE
OF THE CAROLINGIAN EMPIRE

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення механізмів взаємодії осілих державних утворень та кочових спільнот у ранньому Середньовіччі, зокрема в контексті франкської експансії до регіону Центральної Європи кінця VIII — початку IX ст.

Мета статті — визначити основні чинники, що сприяли війні франків проти Аварського каганату, реконструювати хронологію ключових етапів протистояння та проаналізувати зміни в середовищі аварської знаті, які привели до початку переговорного процесу аварів з франками у 795 р. та укладення договору з Карлом Великим (768—814). Окрему увагу відведено контексту релігійного протистояння у середовищі нобілітету аварів протягом 795—803 рр. Поряд із неусталеними методами наведення кочовиків у християнство, це викликало поновлення бойових дій поміж сторонами із 796 р.

Методи дослідження ґрунтуються на аналізі матеріалів сучасників («Життєпису Карла Великого», Назаріанських, Фульдських, Лорських анналів, епістолярних свідчень кліриків — Алкуїна з Йорку та єпископа Аквілеї Пауліна), із застосуванням історико-порівняльного методу та принципів аналізу.

Результати засвідчили, що територіальне розширення Королівства франків до Центральної Європи за правління Карла Великого спричинило укладення альянсу між Баварським герцогством та аварами. Однак, основним супротивником франків виступили номади, підкорення яких тривало до початку IX ст.

Ключові слова: Королівство франків, Аварський каганат, Карл Великий, кочовики, дипломатія, асиміляція.

The relevance of the study is driven by the need to rethink the mechanisms of interaction between sedentary state formations and nomadic communities in the Early Middle Ages, particularly in the context of Frankish expansion into the region of Central Europe during the late eighth to early ninth centuries.

The aim of the article is to identify the main factors that contributed to the Franks' war against the Avar Khaganate, reconstruct the chronology of the key stages of the confrontation. Special attention is devoted to the context of religious strife among the Avar nobility between 795 and 803.

The methods of the research are based on the analysis of contemporary sources applying the historical-comparative method and the principles of source analysis.

The results show that the territorial expansion of the Kingdom of the Franks into Central Europe under Charlemagne's rule led to the formation of an alliance between the Duchy of Bavaria and the Avar Khaganate. However, the main opponents of the Franks proved to be the nomads, whose subjugation lasted until the early ninth century. The reasons for the prolongation of the war included geographical distance, the lack of established logistics on the Franks' side, simultaneous campaigns against the Saxons, and civilisational differences, which provoked fierce resistance to Christianisation among the nomads after their military defeat in 796. Ultimately, after the Franks conducted a series of campaigns into the Pannonia region and following the regulation of the procedure for converting the Avars to Christianity through the efforts of Alcuin and Paulinus, the nomads were finally subjugated.

Keywords: Frankish Kingdom, Avar Khaganate, Charlemagne, nomads, diplomacy, assimilation.

Вступ. *Постановка проблеми.* Значна частина супротивників франків на межі VIII—IX ст. становила культурно схожі германські спільноти, які перебували на різних стадіях політогенезу. Здебільшого це визначало їх потенціал до спротиву, а після завоювання — сприйняття місцевими елітами ідеології відновлення Імперії Заходу у 800 р. та коронації Карла імператором папою Левом III (795—816). У цьому контексті протистояння з аварами виступає унікальним прецедентом.

Специфіка війни франків з аварами примітна з декількох точок зору: 1) дипломатичної — початку конфлікту передувало укладення альянсу кочовиків із баварським герцогом Тассілоном III (748—788). Останній, своєю чергою, був втягнутий у протистояння з франками з огляду на шлюбну дипломатію та особисті суперечності з Карлом; 2) суто мілітарної — попри перевагу франків у чисельності військ та економічній базі над кочовиками у ході всієї війни, протистояння з аварами розтягнулось на 15 років; 3) цивілізаційної — чинник культурного та етнічного розриву між супротивниками сприяв тривалому опору аварів. При цьому, у широкому контексті, Аварський каганат виступав як варварська периферія стосовно Держави франків, а з 800 р. — Імперії Каролінгів як продукту симбіозу латинського та германського світів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика відносин між франками та аварами у ранньому Середньовіччі користувалась системною увагою дослідників. У цьому контексті вартий уваги добробок медієвістів О. Тьєрі [1, р. 1—261] та Ф. Лота [2, р. 375—421; 3, р. 49—128]. Особливості існування протодержави аварів у контексті дипломатичних зв'язків із сусідами були розглянуті Ф. Даймом [4, р. 416—420], Г. Кардарасом [5, р. 117—122], Ф. Куртою [6, р. 61—88], В. Полем [7, р. 344—402; 8, р. 99—109] та Й. Штайнгюбелем [9, р. 78—109]. Попри це, увагу окреслених дослідників часто приваблювали питання археологічних пам'яток, пов'язаних із заключним етапом існування Каганату, на противагу аналізу матеріалу наративних джерел та встановленню перебігу конфлікту франків з аварами. Підкреслимо, що це впливає суто зі специфіки наукових інтересів згаданих авторів. Питання сприйняття аварами християнізації були розглянуті К. Джіанноні [10, с. 39—55] та Р. Стоун [11, р. 361—375].

Контекст боротьби Карла з аварами знайшов побіжне відображення у вітчизняній історіографії. Питання функціонування церковної адміністрації на теренах Паннонії у контексті протистояння єпископських кафедр Зальцбурга та Аквілеї у IX ст. були докладно розглянуті О. Кардашем [12, с. 6—34; 13, с. 7—22; 14, с. 11—23]. Незважаючи на це, монографічні огляди саме мілітарного аспекту експансії франків до Карпатської низовини практично відсутні. Деякий внесок у цьому плані був здійснений нами раніше [15, с. 69—84; 16, с. 108—114]. Однак, фактологічні помилки, пов'язані з інтерпретацією імен франкських нобілів, періодизації конфлікту та хронології придушення повстання аварів 796—803 рр. потребують уточнення. Серед усього, це знайшло відображення у цьому матеріалі.

Для реконструкції хронології подій протистояння аварів та франків у ході війни 788—803 рр. нами використовувались матеріали Назаріанських [17, р. 40—44], Фульдських [18, р. 343—361], Анналів Королівства франків [19, р. 1—178], Лорських [20, р. 30—39], Анналів Райхенау [21, р. 67], Великих Санкт-Галленських анналів [22, р. 72—85], Петавіанських [23, р. 7—18] та Ювавських анналів [24, р. 122]. Вищенаведені джерела є анонімними, і подекуди можна встановити лише місце їх написання.

Незважаючи на проблеми встановлення авторства і структури написання, аннали є досить детальними та цінними джерелами щодо Аварської кампанії Карла Великого. Тематично використані нами однотипні хроніки описують: 1) підстави до початку війни, що крились у діяльності герцога Баварії Тассілона III і його дружини Ліутберги; 2) приблизні територіальні межі Держави франків та Аварського каганату перед війною; 3) виправи номадів у 788 р. на Фріульську марку і Баварію; вказують дату початку походу франків на аварів — літо 791 р.; 4) приготування, хід та наслідки походів на Каганат 791, 793 та 796 рр.; 5) спротив аварів асиміляційній політиці Карла у 797—804 рр.; 6) імена командирів франків вищої ланки, задіяні у ході війни (маркграф Фріуля Ерік, префект Баварії та Паннонії Герольд).

Ці повідомлення доповнює «Життєпис Карла Великого» [25, р. 1—41] — яскравий приклад біографії європейського короля та одне з основних джерел

із часу правління імператора, написаний представником т. зв. «Академії» Карла Великого Ейнхардом у проміжку 817—830 рр.

Видання «Життєпису...», опубліковане у серії Monumenta Germaniae Historica за 1911 р., містить текст панегіричної «Пісні про перемогу короля Піпіна над аварами (лат. *Carmen de Pipini Regis Victoria Avarica*)» [25, р. 42—43], написаної близько 796 р. із приводу завершення виправи сина Карла на номадів. Згаданий твір, попри своє головне художнє значення є прикладом офіційної пропаганди франків, що вказує на чільну роль Піпіна у ході виправи франків на рінг кочовиків, розташований поміж Тисою та Дунаєм.

Відомості про асиміляційну політику франків щодо переможених аварів надає один з листів діяча Каролінзького відродження, Алкуїна з Йорка [26, р. 83—108], датований 796 р. та звернений до Карла Великого [27, р. 307—311]. Щодо особливостей навернення аварів у християнство інформує повідомлення патріарха Аквілеї (787—802/804) Пауліна [10, с. 126; 11, р. 361—375; 28, р. 9—134]. Після перемоги франків над кочовиками та розграбування одного з укріплених таборів номадів у 795 р., аварський нобілітет прибув до ставки очільників походу з проханням припинити бойові дії в обмін на прийняття християнства населенням Паннонії та його інкорпорації до структури Королівства франків [19, р. 97—98; 20, р. 36; 29 р. 80—81]. Питомо, що можлива поява великого числа новонавернених викликала дискусії у середовищі франкського духовенства. Паулін у своєму зверненні до синоду, скликаного з цього приводу у ставці Карла або Піпіна, обумовив проблематику теологічного обґрунтування часу охрещення аварів, бажаючи приурочити його до Великодня або П'ятидесятниці [27, р. 311—318]. Паулін був обізнаний щодо справ на теренах, заселених аварами й після цього часу — на це вказує його елегія [28, р. 683—684], укладена з приводу смерті герцога Фріуля Еріка (відбулась бл. 799—803 рр.) [25, р. 42—43].

Висвітлення аварів каролінзькою історіографією тематично завершує анонімний трактат «Про навернення баварців та хорутан (лат. «*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*»)» [30, р. 1—15], укладений близько 870 р. у Зальцбурзі. Основною темою «Про навернення...» є висвітлення процесу

християнізації населення Герцогства Баварія та князівства Хорутанія. Приводом до написання «Про навернення...» було обґрунтування претензій архієпископа Зальцбурга Адальвіна над регіонами Каринтія та Нижня Паннонія у ході суперечки із візантійськими місіонерами Констянтином (Кирилом) та Мефодієм.

Мета статті полягає у з'ясуванні причин та приводу до початку бойових дій між аварами та франками у 788 р., визначенні основних зіткнень між сторонами та встановленні основних етапів конфлікту. Окрема увага приділена висвітленню процесу асиміляції кочовиків у структурі Імперії Каролінгів упродовж 795 — 20-х років IX ст.

Основна частина. Авари, переселившись із Центральної Азії або Маньчжурії до Паннонії упродовж VI ст., виступали регіональною силою на Подунав'ї упродовж 80-х років VI ст. — 30-х років VII ст. Перманентні війни, які кочовики проводили проти сусідів, сприяли ослабленню Константинополя у цей період та консолідації слов'ян з огляду на загрозу фізичного винищення. Однак, станом на кінець VIII ст. військовий потенціал аварів суттєво знизився. Причиною цього виступила асиміляція кочовиків із місцевим населенням Паннонії та зменшення числа військової знаті унаслідок міжусобиць VII ст. Дотичним свідченням цього є відсутність повідомлень щодо кочовиків у латино-германських джерелах до 788 р.

Втягнення кочовиків до орбіти франкської дипломатії відбулось унаслідок низки епізодів, пов'язаних із політикою Карла Великого стосовно Королівства лангобардів та Баварського герцогства. У свою чергу, Каганат представляв собою своєрідний «буфер» між ними. Вважаємо необхідним обумовити їх контекст задля розуміння мотивів аварського нобілітету при початку бойових дій проти франків.

У 771 р. поміж Королівством франків та Державою лангобардів погіршуються політичні відносини [31, р. 139—426; 32, р. 102—109; 33, р. 1—26; 34, р. 41—65]. Імовірним приводом до цього стало розлучення Карла із лангобардською принцесою Дезидератою [25, р. 22]. Батько останньої, король Дезидерій (756—774), у відповідь став чинити дипломатичний тиск на союзника Карла в Італії, римського понтифіка Адріана I (772—795) [35, р. 57—58]. Метою володаря лангобардів було помазання на царство у Аахені племінника Карла Піпіна. Останній

Іл. 1. Орієнтовні напрями виправ аварів на франків у 788 р. Мапа укладена автором на основі візуального матеріалу із ресурсу URL: <https://www.worldhistory.org> та повідомлення «Анналів Королівства франків» від 788 р.

був сином співправителя Карла, його брата Карломана (768—771) [31, р. 108—138]. Мотивація Дезидерія пояснювалась симпатіями Карломана до лангобардів у питанні політики франків на Апеннінах. У вересні 773 р. Карл Великий почав війну супроти Дезидерія. За результатами протистояння Карл був помазаний як правитель лангобардів у 774 р., а Дезидерія було зіслано в монастир [25, р. 9; 32, р. 107—108]. У 781 р. королем Італії став син Карла, Піпін (правив до 810 р.).

Разом із тим, король франків у протиборстві з лангобардами допустився помилки — інша донька Дезидерія, Ліутперга, доводилася дружиною герцогу Баварії Тассілону III [19, р. 80]. Останній з поразкою лангобардів перебрав ініціативу в протиборстві з франками у Центрально-Східній Європі.

До цього часу Тассілон неодноразово порушував васальну присягу, надану королям франків та їх спадкоємцям у 756 р. [19, р. 14]. Очевидно, його приваблювала перспектива позбавлення Баварії від зверхності Каролінгів. Імовірно, що з планами Тассілона були обізнані франки. У 787 р. його було викликано у ставку Карла у Інгельгайм, де герцог підтвердив ленну присягу, а його старшого сина, Теодона, вислано в монастир як заручника [25, р. 14; 19, р. 82; 17, р. 43]. У «Назаріанських анналах» за 788 р. міститься повідомлення про перемовини Карла й Тассілона: «король запитав його про підступи та [...] плани, які він уже давно виношував, укупі з багатьма племенами» [17, р. 43—44]. У «Анналах Королівства...» цей мотив описано у інтерполяції, де герцог обвинувачувався Карлом на зборах франкського нобілітету у Вормсі 778 р. [19, р. 80—81]

Дипломатичне приниження вплинуло на активізацію Тассілона. За повідомленням біографа Карла, Ейнгарда, після цього герцог, «...піддавшись вмовлянням дружини [Ліутберти], уклав союз із гунами (тобто аварами. — В. Л.), які були сусідами баварців на сході, й спробував не лише ігнорувати накази короля, а й спровокувати Карла на війну» [25, р. 14]. Поза тим, авари підходили до кордонів володінь Тассілона ще у 783 р. [36, р. 92].

Початок війни з Каганатом франкські хроністи однозначно датують 788 р. [19, р. 80; 36, р. 92]. Ініціатива у початку бойових дій належала кочовикам — цілком можливо, авари хотіли виконати союзницькі зобов'язання перед герцогом. За повідомленням «Анналів Королівства франків», каган спорядив дві орди до кордонів держави Карла — через Фріульську марку та Баварію [19, р. 83] (іл. 1). Набіг кочовиків не був несподіваним й свідчення франкських анналістів за цей рік сходяться на погроми франками аварів та панічному відступі останніх через Дунай. У результаті, ареал збройного протистояння поміж франками та кочовиками простягався від Баварії до Віденського лісу.

З цього часу стратегічна ініціатива у конфлікті перейшла до франків. Згідно з Лорськими анналами, у 790 р. до Вормса прибуло посольство аварів з пропозицією миру, яка була відкинута [20, р. 34]. Влітку наступного року відбулось повномасштабне вторгнення франків, яке очолив Карл і про яке інформують Анналі Святого Емерамма, Лорські аннали та «Анналі Королівства франків» [36, р. 92; 20, р. 34; 19, р. 88—90]. Згадка походу Карла на аварів за цей період міститься також у Фульдських анналах [18, р. 12].

Затримка у два роки поміж початком бойових дій з аварами та наступом франків пояснюється наративом Ейнгарда щодо «найбільш довгих приготувань» до аварської війни [25, р. 15]. Зауважимо, що ця інформація знаходить дотичне підтвердження у матеріалі «Анналів Королівства...» про обози, які супроводжували сили атакуючих [19, р. 87—88]. Перед початком бойових дій франки спорудили «перші фортеці на Анезі» [19, р. 88], які ймовірно слугували логістичними базами.

У ході кампанії 791 р. франкське військо, попередньо розділене на дві частини під управлінням Карла та графа Отена Теодеріка [19, р. 89] або Піпіна

[20, р. 34—35; 25, р. 15], здійснило вздовж річок Раба (північний захід сучасної Угорщини) і Дунай похід, захопивши багаті трофеї у аварських поселеннях. Досягнувши Раби, франки рушили на південь через Сабарію (суч. Сомбатхей, Угорщина) та повернулись до Баварії. В цілому, похід франків землями Каганату становив 52 дні [20, р. 34]. Примітно, що кочовики на час цього походу не протидіяли атакуючим корпусам. Чільним результатом кампанії 791 р. стала важка поразка Каганату та грабунків їх поселень франками. Про масштаби бойових дій з Каганатом вказує повідомлення «Анналів Королівства франків» від 793 р., за яким «[Карл] перебуваючи в Баварії через війну з гунами, спорудив корабельний міст, який використовувався на Дунаї у тій війні» [19, р. 93].

Згідно з матеріалами цього ж твору за 793—794 рр., король франків планував вдруге рушити походом на кочовиків, проте цьому завадило винищення армії Теодеріка у ході повстання саксів. Їх придушення тривало аж до 795 р. [19, р. 93—96]. Однак, ця інформація суперечить Петавіанським анналам, які під 793 р. вказують про похід франків, «які пройшли та спустошили Гуннію» [23, р. 18]. Найбільш вірогідним у цьому контексті видається наратив «Анналів Королівства...», які були офіційною придворною хронікою. Продовження бойових дій у цей період частково підтверджує факт посольства від аварів за 795 р., спорядженого до табору Карла (або Піпіна) на Ельбі. Окреслена місія була споряджена за ініціативи «одного з перших [людей] гунів, який у своїх називається тудун» [19, р. 95].

Примітно, що «Аннали Королівства...» не називають останнього «каган» або ж викривленими формами слова. Відповідно, навряд при описі посольства 795 р. франкські хроністи допустили помилку в титулатурі правителя, як це було зокрема при описі воєн аварів з франкським королівством Австразія упродовж 561—568 рр. [37, р. 224; 38, р. 50; 165; 167; 170]. У будь-якому разі, поряд із «тудуном» «Аннали Королівства...» повідомляють про «князя гунів кагана» [19, р. 60]. Все дозволяє зробити побіжний висновок щодо розгалуженої ієрархії у середовищі знаті кочовиків.

Очевидно, що в контексті подій 795 р. сучасники повідомляли про представника знаті аварів, який діяв з волі або всупереч кагану. Примітними у цьому кон-

тексті є припущення В. Поля щодо можливого двовладдя у Каганаті наприкінці існування цієї протодержави [7, р. 353—364]. У ході місії, аварська знать повідомила франкам про бажання правлячої верхівки Каганату перейти у християнство та укласти на підставі цього мир. Ця ж інформація підтверджується Мецькими анналами за той же рік [29, р. 80].

Активну участь у виробленні курсу щодо охрещення населення Каринтії та Паннонії відіграв наближений до короля клірик Алкуїн [10, s. 41—47]. Останній протягом 795 — весни 796 рр. у низці листів до Карла та єпископа Аквілеї Пауліна вказував на: 1) потребу теологічного обґрунтування часу хрещення аварів; 2) формування адміністративного поділу в Каринтії та Паннонії поміж кафедрами Зальцбурга та Аквілеї. Це знайшло відображення у листі Алкуїна до короля франків, так і у заключному акті церковного синоду 796 р., скликаному з приводу навернення населення Каринтії та Паннонії [27, р. 307—318].

Наступного року за інформацією «Анналів Королівства...» аварські нобілі були охрещені за власним бажанням [19, р. 98]. Місію кочовиків до короля за цей час підтверджує також повідомлення «Лорських анналів» [20, р. 36]. Як було вказано вище, ініціатива аварської знаті не завершила збройного протистояння. Станом на 796 р., як повідомляють Мецькі аннали, у середовищі номадів розпочалась міжусобиця поміж «князями» аварів, які зрештою «були вбиті своїми ж людьми» [29, р. 81].

Імовірно, що у основі ворожнечі поміж аварською знаттю лежало негативне сприйняття середовищем аварів нової віри. Відповідно на фоні поразок з боку франків із 788 р., середовищем кочового нобілітету стала ширитись ідея припинення конфлікту. Не досягнувши миру із Карлом у 790 р., авари зазнали розорення упродовж виправ франків протягом 791—793 р. Близько 794 р. у Каганаті прийшла до влади партія нобілітету, яка обстоювала можливість прийняття християнства при умові завершення війни із Карлом. Наступного року ця група знаті досягла бажаного. Тим не менш, сили, очолені тудуном, були незначними, що призвело до перевороту з боку іншого угруповання аварської знаті та касування домовленостей із Карлом.

За повідомленням «Анналів Королівства...» від 796 р. кочовики повстали супроти франкського во-

Іл. 2. Сцена з ілюмінованого Штутгартського Псалтиру (20—30-ті рр. IX ст.), яка зображає зіткнення юдеїв (зліва та по центру; в образах тяжкої кінноти франків) на чолі з біблійним полководцем Іоавом (у центрі, в образі нобіля з непокритою головою та мечем) та етносу ідумеїв (справа; зображені в образах кінних лучників, яких можна асоціювати з аvaraми). Манускрипт WLB Cod.bibl.fol.23. URL: <https://dfg-viewer.de>

лодарювання [19, р. 101]. У відповідь Піпін вкотре здійснив похід до Паннонії (іл. 2). Поряд із цим, джерела повідомляють щодо другого походу франків, здійсненого під спільним командуванням Піпіна та герцога Фріуля Еріка [30, р. 9; 20, р. 37; 25, р. 42—43].

За той же рік «Мецькі аннали» повідомляють, що «*тудун, згідно зі своєю обіцянкою, прийшов до короля з більшою частиною своїх людей [...] Його та народ [аварів] охрестили... [А] каган разом з іншими вельможами, яких авари поставили собі після вбивства перших, вийшов [Піпіну] назустріч...*» [29, р. 81]. Той же мотив фігурує у «Пісні про перемогу короля Піпіна» [25, р. 42—43]. Зауважимо при цьому, що однотипні дії сусідів не були унікальними для зовнішньої політики франків — так, за даними «Анналів Королівства...» протягом 90-х років VIII ст. Карл п'ять разів направляв війська до Саксонії [19, р. 94—97, 99—100, 103, 106].

Паралельно з повторним охрещенням знаті розгортається політика християнізації населення Каганату. Про це інформує лист Алкуїна з Йорка до Карла від 796 р. [27, р. 307—311] Його зміст можна звести до: 1) потреби спорядження кваліфікованих місіонерів до аварів; 2) перегляду необхідності накладення церковної десятини стосовно «здавна грубого народу гунів» [27, р. 307]; 4) збільшення

числа проповідей серед населення Паннонії; 5) необхідності сповідання почерговості таїнств у ході навернення аварів до християнства [27, р. 310]. Однозначно можна стверджувати, що рекомендації Алкуїна були втілені на практиці, зважаючи на постанову синоду франкського духовенства за той же рік [27, р. 311—318]. Чільну роль у зібранні відіграли єпископ Зальцбурга Арно та очільник кафедри у Аквілеї Паулін, до яких попередньо звертався Алкуїн [39, р. 143—144; 153—155; 162—166].

Культурний антагонізм поміж сторонами вилився у масове повстання аварів-«язичників», яке тривало впродовж 799—803 рр. [25, р. 16—17] На його масштаб вказує вбивство бунтівниками префекта Баварії Герольда та герцога Фріуля Еріка [25, р. 16]. Паралельно з цим в історіографії побутує теза щодо смерті Еріка від рук хорутан [10, с. 47—49].

Повторно аварів було підкорено силою зброї, про що інформує трактат «Про навернення баварців та хорутан» [30, р. 9]. Серед усього згаданий твір вказує на підпорядкування терен, на яких були розселені авари, єпископу Арно Зальцбурзькому не пізніше 803 р. Наслідком місіонерської діяльності Арно стало прибуття у 805 р. до Карла в Аахен охрещеного «капхана» (лат. *sarcanus/cachanus*) аварів, який за повідомленням Ювавських анналів після проведення таїнства отримав ім'я Авраам [24, р. 122]. Мецькі аннали наводять аналогічне за змістом повідомлення, вказуючи при цьому володаря номадів іменем Феодор [29, р. 93]. Протягом цього періоду відбулося аваро-слов'янське зіткнення, наслідком чого стало прохання Феодора імператору надати кочовикам землі між Сабарією (суч. Сомбатхей, Угорщина) та колишнім римським адміністративним центром Паннонії, містом Карнунт у 805 р. [19, р. 119—120]

З цього часу повідомлення щодо місця кочовиків у структурі Імперії стають нечисленними. Імовірно це було пов'язано із набуттям нобілітету аварів статусу суб'єкта політики імператорів Заходу. Показовим у цьому контексті є повідомлення «Анналів Королівства франків» за 811 р., де «*очільник аварів, тудун та інші вельможі й вожді слов'ян, котрі мешкають біля Дунаю, за наказом командирів військ [франків], відправлених до Паннонії, прибули до короля [Карла, в Аахен]*» [19, р. 135]. Водночас, політичний примат франків понад регіо-

ном узбережжя Адріатики тягнув за собою необхідність спорядження військового контингенту до краю восени того ж року задля вирішення територіальних суперечок поміж номадами та слов'янами.

Хронологічно крайнє повідомлення про безпосередню участь аварів у політичному житті Імперії Каролінгів стосується 822 р., коли послы кочовиків взяли участь тогорічних зборах нобілітету [19, р. 159]. З цього часу можна говорити про зникнення аварів із тодішньої політичної арили.

Висновки. Внаслідок невдалої політики Карла щодо герцога Баварії Тассілона, війна аварів з франками вилилась у тривалий конфлікт, який завершився інкорпорацією терен Каринтії та Паннонії до складу Імперії Каролінгів. Характер конфлікту був пов'язаний із: 1) географічною віддаленістю терен розселення аварів відносно місць збору каролінзьких воїнів у ході «Березневих полів» та специфіки мілітарної системи франків у цілому; 2) паралельним проведенням Карлом низки кампаній: походів проти полабських слов'ян у 789 р., чергового етапом воєн із саксами упродовж 793—799 рр., експедиції проти вождів Бретані 799 р.; 3) культурною та релігійною різницею із супротивником, що яка сприяла опорі аварів християнізації. Незважаючи на це, у ході прямих зіткнень номади представляли собою відносного слабого супротивника, потенціал якого був зведений наніведь у ході виправ Карла та його сина Піпіна 791, 793 та 796 рр. Прямі зіткнення із аварами сприяли розколу у середовищі їх знаті в питанні продовження бойових дій. Як наслідок, її частина уклала мир з франками. З цього часу в контексті відносин сторін можемо виділити періоди:

Існування Каганату як самостійної політичної одиниці, що зазнає культурних впливів з боку франків протягом 797—799 рр. Це проявляється у дипломатичній місії аварів 797 р., коли послы кочовиків надсилають дари Карлові Великому в Герштеллі. Роком раніше франкське духовенство розгортає місіонерську діяльність на територіях Каганату. З потреби налагодження відносин поміж франками та аварами, Алкуїн (який виступив, очевидно, фундатором християнізації населення Паннонії. — В. Л.) підняв питання доцільності накладення на аварів десятини.

Відходу частини аварської знаті від курсу, спрямованого на підпорядкування Королівству франків, що проявилось на час повстання 799—803 рр.

На цей час теренами Каганату розгорнулося повстання, жертвами якого стали префект Баварії Герольд та уповноважені імператора Готерам та Кадалок. Тим не менш, хронологію повстання аварів не дозволяє точно встановити брак джерельних свідчень. Залишається констатувати, що після придушення виступу кочовиків, території, на яких вони повстали, були передані в підпорядкування єпископа Арно Зальцбургського для продовження місіонерської діяльності.

Затвердження підлеглого статусу аварських володарів щодо Імперії після невдалого повстання 803 р. Після цього аварський нобілітет фігурує винятково як суб'єкт у контексті внутрішньої політики франків. Зрештою, військові поразки, завдані кочовикам, укупі з асиміляцією із слов'янським населенням Центральної Європи починаючи з VII ст., визначили їх зникнення з етнічної карти регіону.

1. Thierry A. *Récits des temps mérovingiens. Précédés de considérations sur l'Histoire de France*. Tome Premier. Paris: Furne et Co., 1851. 306 p.
2. Lot F. *La Fin Du Monde Antique et le Début Du Moyen Âge*. Paris: La Renaissance du Livre, 1927. XXVI + 515 p.
3. Lot F. *Naissance de la France*. Paris: Librairie Arthème Fayard, 1948. 864 p.
4. Daim F. The Gold of the Avars. Three Case Studies. *Steppe al Mediterraneo. Popoli, Culture, Integrazione. Atti del Convegno internazionale Cimitile. Santa Maria Capua Vetere 2015, 2016*. Napoli, 2017. P. 407—422.
5. Kardaras G. *Byzantium and the Avars, 6th—9th Century A.D. Political, Diplomatic and Cultural Relations*. Leiden; Boston: Brill, 2018. XXIII + 251 p.
6. Curta F. Oblivion and invention. Charlemagne and his wars with the Avars. *Frühmittelalterliche Studien*. 2021. Vol. 55. P. 61—88.
7. Pohl W. *The Avars. A Steppe Empire in Central Europe, 567—822*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2018. XXIII + 636 p.
8. Pohl W. Pippin and the Avars. *Spes Italiae Il regno di Pipino, i Carolingi e l'Italia (781—810)*. 2023. P. 99—109. DOI: <https://doi.org/10.1484/M.HAMA-EB.5.129254>
9. Steinhübel J. *The Nitrian Principality: The Beginnings of Medieval Slovakia*. Leiden; Boston: Brill, 2021. 670 p.
10. Giannoni K. *Paulinus II. Patriarch von Aquileia. Ein Beitrag zur Kirchengeschichte Österreichs im Zeitalter Karls des Grossen*. Wien: Verlag bei Mayer & Co., 1896. 126 s.
11. Stone R. Paulinus of Aquileia, Pippin of Italy and the Virtuous Nobleman. *Spes Italiae. Il regno di Pipino, i Carolingi*

- e l'Italia (781—810), *Haut Moyen Âge*. 2022. Vol. 44. P. 361—375. DOI: <https://doi.org/10.1484/M.HA-MA-EB.5.128447>
12. Кардаш О. Проблема розмежування місіонерських сфер впливу латинських церковних діоцезів на пост-аварському просторі першої половини IX ст. *Галицько-угорські етюди*. 2019. Вип. 3. С. 7—34.
 13. Кардаш О. Каролінзькі земельні дарування Баварській церкві як засіб колонізаційного та місіонерського освоєння «Молодшої Європи» (перша половина — середина IX ст. Частина 1. *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2021. Вип. 34. С. 7—22. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.34.7-22>
 14. Кардаш О. Каролінзькі земельні дарування Баварській церкві як засіб колонізаційного та місіонерського освоєння «Молодшої Європи» (перша половина — середина IX ст. Частина 2. *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2022. Вип. 35. С. 11—23. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.35.11-23>
 15. Лагодич В. Військово-політичні відносини Аварського каганату та Держави франків у 80-х роках VIII — на початку IX ст. *Проблеми історії країн Центрально-Східної Європи*. 2022. Вип. 10. С. 69—84.
 16. Лагодич В. Поширення християнства у середовищі аварів упродовж 795—805 рр. *Коли Захід зустрів Схід: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Андрія Ковалівського (Київ, 27—28 травня 2024 р.)*. Київ; Вінниця: Український державний університет імені М. Драгоманова, НІЛАН-ЛТД, 2024. С. 108—114.
 17. *Annales Nazariani*. Tab. II. In: Pertz G. *Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum*. Scriptorum. T. I. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1826. P. 23—44.
 18. *Annales Fuldenses sive Annales Regni Francorum Orientalis ab Enhardo, Ruodolfo, Meginhardo Fuldensibus*. Post ed. Pertz G., rec. Kurze F. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1891. P. 1—28.
 19. *Annales Regni Francorum inde ab a. 741. usque ad a. 829*. Post editionem Pertz G., recognovit Kurze F. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1895. XX + 204 p.
 20. *Annales Laureshamenses*. Tab. I.1.2. Pars altera a. 768—803. In: Pertz G. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. T. I. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1826. P. 30—39.
 21. *Annales Augienses. Pars Prima*. In: Pertz G. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. T. I. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1826. P. 67.
 22. *Annales Sangallenses maiores*. In: Pertz G. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. T. I. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1826. P. 72—85.
 23. *Annales Petaviani*. In: Pertz G. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. T. I. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1826. P. 7—18.
 24. *Annalium Iuvavensium supplementum*. In: Pertz G. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. T. III. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1839. P. 121—123.
 25. Einhardi. *Vita Karoli Magni*. Post editionem Pertz G., recognovit Waitz G. Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1911. XXIX + 60 p.
 26. Allot S. *Alcuin of York, c. A.D. 732 to 804: His life and letters*. York: William Sessions Limited, 1974. X + 174 p.
 27. Wattenbach W. *Monumenta Alcuiniana*. Berolini, 1873. VI + 912 p.
 28. Migne J. *Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis*. Series Secunda. Patrologia Graeca T. XCIX. Parisiorum, 1851. 1903 p.
 29. *Annales Mettenses Priores*. Ed. de Simson B. Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1905. XVII + 118 p.
 30. *De conversione Bagoariorum et Carantanorum Libellus*. In: Pertz G. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. T. I. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1854. P. 1—15.
 31. Bachrach B. *Charlemagne's Early Campaigns (768—777)*. Leiden; Boston: Brill, 2013. XV + 723 p.
 32. Christie N. *The Lombards: The Ancient Longobards*. Oxford: Blackwell Publishers Inc., 1998. XXVII + 258 p.
 33. Fabbro E. Charlemagne and the Lombard Kingdom that Was: the Lombard Past in Post-Conquest Italian Historiography. *Journal of the Canadian Historical Association*. 2015. Vol. 25 (2). P. 1—26.
 34. Gasparri S. The fall of the Lombard kingdom: facts, memory and propaganda. 774, ipotesi su una transizione: *Atti del seminario di Poggibonsi, 16—18 febbraio 2006*. Turnhout, 2008. P. 41—65.
 35. Norwich J. *Absolute Monarchs. A History of the Papacy*. New York: Random House, 2011. XIII + 512 p.
 36. *Annales Sancti Emmerami Ratisponensis maiores a. 748—823*. In: Pertz G. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. T. I. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, 1826. P. 92—93.
 37. Sancti Georgii Florentii Gregorii, episcopi Turonensis. *Historiae Ecclesiasticae Francorum libri decem ex duobus codd. mss. nunc primum, cura leglay et teulet, collatis*. T. 1. Parisiis: Apud Jules Renouard, 1836. XIV + 516 p.
 38. Paul the Deacon. *History of the Langobards*. Transl. by Foulke W.D. Philadelphia: University Press, 1907. XLIII + 437 p.
 39. Dümmler, E. (Ed.). (1895). *Epistolae Karolini Aevi*. In *Monumenta Germaniae Historica* (Vol. II). Berlin: Apud Weidmannos.

REFERENCES

- Thierry, A. (1851). *Stories of Merovingian times. Preceded by considerations on the History of France*. Tome Premier. Paris: Furne et Co. [in French].
- Lot, F. (1927). *The End of the Ancient World and the Beginning of the Middle Ages*. Paris: La Renaissance du Livre [in French].

- Lot, F. (1948). *Birth of France*. Paris: Librairie Artheme Fayard [in French].
- Daim, F. (2017). The Gold of the Avars. Three Case Studies. *Steppes to the Mediterranean. Peoples, Cultures, Integration. Proceedings of the International Conference Cimitile, Santa Maria Capua Vetere. 2015, 2016* (pp. 407—422). Napoli.
- Kardaras, G. (2018). *Byzantium and the Avars, 6th—9th Century A.D. Political, Diplomatic and Cultural Relations*. Leiden; Boston: Brill.
- Curta, F. (2021). Oblivion and invention. Charlemagne and his wars with the Avars. *Fruhmittelalterliche Studien* (Vol. 55, pp. 61—88). DOI: <https://doi.org/10.1515/FMST-2021-004>
- Pohl, W. (2018). *The Avars. A Steppe Empire in Central Europe, 567—822*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Pohl, W. (2023). Pippin and the Avars. *Spes Italiae The Kingdom of Pepin, the Carolingians and Italy. (781—810)* (pp. 99—109). DOI: <https://doi.org/10.1484/M.HAMA-EB.5.129254>
- Steinhubel, J. (2021). *The Nitrian Principality: The Beginnings of Medieval Slovakia*. Leiden; Boston: Brill.
- Giannoni, K. (1896). *Paulinus II. Patriarch of Aquileia. A contribution to the church history of Austria in the age of Charlemagne*. Wien: Verlag bei Mayer & Co. [in German].
- Stone, R. (2022). Paulinus of Aquileia, Pippin of Italy and the Virtuous Nobleman. *Spes Italiae. Il regno di Pipino, i Carolingi e l'Italia (781—810), Haut Moyen Age* (Vol. 44, pp. 361—375). DOI: <https://doi.org/10.1484/M.HAMA-EB.5.128447>
- Kardash, O. (2019). The problem of delimitation of missionary spheres of influence of Latin church dioceses in the post-Avar space of the first half of the 9th century. *Halychsko-uhorski etudy* (Issue 3, pp. 7—34) [in Ukrainian].
- Kardash, O. (2021). Carolingian land grants to the Bavarian church as a means of colonization and missionary development of «Younger Europe» (first half — middle of the 9th century). *Halychyna* (Issue 34, part 1, pp. 7—22). DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.34.7-22> [in Ukrainian].
- Kardash, O. (2022). Carolingian land grants to the Bavarian church as a means of colonization and missionary development of «Younger Europe» (first half — middle of the 9th century). *Halychyna* (Issue 35, part 2, pp. 11—23). DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.35.11-23> [in Ukrainian].
- Lahodych, V. (2022). Military-political relations of the Avar Khaganate and the Frankish state in the 80s of the 8th — early 9th centuries. *Problemy istorii krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy* (Issue 10, pp. 69—84) [in Ukrainian].
- Lahodych, V. (2024). The spread of Christianity among the Avars in 795—805. When West met East: Materials of the International Scientific Conference dedicated to the memory of Andrii Kovalevskii (Kyiv, 27—28 May. 2024 r.) (Pp. 108—116). Kyiv; Vinnytsia: Ukrainskyi derzhavnyi universytet imeni M. Drahomanova; NILAN-LTD [in Ukrainian].
- Pertz, G. (Ed.). (1826). *Annales Nazariani. (Tab. II). Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum* (Vol. I, pp. 23—44). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani [in Latin].
- Pertz, G. (Ed.). (1891). *Annales Fuldenses sive Annales Regni Francorum Orientalis ab Enhardo, Ruodolfo, Meginhardo Fuldensibus*. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, pp. 1—28 [in Latin].
- Kurze, F. (Ed.). (1895). *Annales Regni Francorum inde ab a. 741. usque ad a. 829*. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani [in Latin].
- Pertz, G. (Ed.). (1826). *Annales Laureshamenses. (Tab. I.1.2.). Pars altera a. 768—803. Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum* (Vol. I, pp. 30—39). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani [in Latin].
- Pertz, G. (Ed.). (1826). *Annales Augienses. Pars Prima. Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum*. (Vol. I, p. 67). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani [in Latin].
- Pertz, G. (Ed.). (1826). *Annales Sangallenses maiores. Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum*. (Vol. I, pp. 72—85). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani [in Latin].
- Pertz, G. (Ed.). (1826). *Annales Petaviani. Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum*. (Vol. I, pp. 7—18). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani [in Latin].
- Pertz, G. (Ed.). (1839). *Annalium Iuvavensium supplementum. Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum*. (Vol. III, pp. 121—123). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani [in Latin].
- Einhardi, & Pertz, G. (Ed.). (1911). *The Life of Charlemagne*. Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani [in Latin].
- Allot, S. (1974). *Alcuin of York, c. A.D. 732 to 804: His life and letters*. York: William Sessions Limited.
- Wattenbach, W. (Ed.). (1873). *Monumenta Alcuiniana. Berolini* [in Latin].
- Migne, J. (Ed.). (1851). *Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis... Series Secunda. Patrologia Graeca*. (Vol. XCIX). Parisiorum [in Latin].
- de Simson, B. (Ed.). (1905). *The Earlier Annals of Metz*. Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii Hahniani [in Latin].
- Pertz, G. (Ed.). (1854). *De conversione Bagoariorum et Carantanorum Libellus. Monumenta Germaniae His-*

- torica. *Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentisimum. Scriptorum.* (Vol. I, pp. 1—15). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani [in Latin].
- Bachrach, B. (2013). *Charlemagne's Early Campaigns (768—777)*. Leiden; Boston: Brill.
- Christie, N. (1998). *The Lombards: The Ancient Longobards*. Oxford: Blackwell Publishers Inc.
- Fabbro, E. (2015). Charlemagne and the Lombard Kingdom that Was: the Lombard Past in Post-Conquest Italian Historiography. *Journal of the Canadian Historical Association*, 25 (2), 1—26.
- Gasparri, S. (2008). *The fall of the Lombard kingdom: facts, memory and propaganda. 774, ipotesi su una transizione: Atti del seminario di Poggibonsi, 16—18 February. 2006* (pp. 41—65). Turnhout
- Norwich, J. (2011). *Absolute Monarchs. A History of the Papacy*. New York: Random House.
- Pertz, G. (Ed.). (1826). *Annales Sancti Emmerami Ratisponensis maiores a. 748—823. Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentisimum. Scriptorum* (Vol. I, pp. 92-93). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani [in Latin].
- Sancti Georgii Florentii Gregorii, episcopi Turonensis. (1836). *Historiae Ecclesiasticae Francorum libri decem ex duobus codd. mss. nunc primum, cura leglay et teulet, collatis* (Vol. I). Paris: Apud Jules Renouard. [in Latin].
- Paul the Deacon. (1907). *History of the Langobards*. Philadelphia: University Press.
- Dümmler, E. (Ed.). (1895). *Epistolae Karolini Aevi*. In *Monumenta Germaniae Historica* (Vol. II). Berlin: Apud Weidmannos. [in Latin].